

Відгук
отримано до 08:26
Ташкентський університет
факультет психології та соціальної роботи
9. квіт. каф. псих. Карпенко О. П.

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.122

у Київському столичному університеті імені
Бориса Грінченка

доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи

факультету психології, соціальної роботи та
спеціальної освіти

Олені КАРПЕНКО

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки**

Чернети Світлани Юріївни

про дисертаційну роботу Бондар Валерії Ігорівни

**«Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед студентів
у закладі вищої освіти»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 23
Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота**

1. Актуальність дисертаційного дослідження

В умовах соціальних трансформацій, воєнного стану, зростання психологічної напруги та ускладнення міжособистісної взаємодії проблема булінгу набуває особливої гостроти, оскільки негативно впливає на психологічне благополуччя, соціалізацію та професійне становлення студентської молоді.

Особливої значущості досліджувана проблема набуває у системі вищої освіти, де відбувається формування ціннісних орієнтацій, моделей професійної взаємодії та соціальної відповідальності майбутніх фахівців. У цьому контексті профілактика булінгу та формування ненасильницької поведінки студентів постають важливими складниками забезпечення безпечного освітнього простору, розвитку культури партнерської взаємодії та утвердження принципів недискримінації й поваги до прав людини.

Актуальність дисертаційного дослідження посилюється також недостатньою розробленістю проблеми соціально-педагогічної профілактики булінгу, саме у студентському середовищі. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених профілактиці булінгу у закладах загальної середньої освіти, питання організації системної профілактичної роботи у закладах вищої освіти залишається недостатньо дослідженим як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Актуальність обраної дисертанткою теми також підтверджується окресленими у дослідженні суперечностями, які було вирішено у ході виконання завдань дослідження.

Зазначене вище засвідчує своєчасність, доцільність, необхідність, практичну цінність, а отже, актуальність теми дисертаційної роботи Бондар Валерії Ігорівни.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних)

Проведений аналіз дисертаційної роботи засвідчив, що вагомим є обсяг та глибина наукової новизни результатів дослідження як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження Бондар В. І. полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-методичних умов соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти.

У дисертації вперше визначено та науково обґрунтовано сутність понять «булінг у студентському середовищі», «соціально-педагогічна профілактика булінгу у закладі вищої освіти», «ненасильницька поведінка студентів»; розкрито структурно-рольову характеристику учасників булінгу в студентському середовищі; теоретично обґрунтовано організаційно-методичні умови соціально-педагогічної профілактики булінгу, які охоплюють інституційний, суб'єктний та діяльнісний рівні реалізації профілактичної роботи.

Наукову цінність становить запропонований авторкою підхід до формування ненасильницької поведінки студентів як результату системної соціально-педагогічної профілактики булінгу. Важливим є також визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості ненасильницької поведінки студентської молоді, що дозволило здійснити комплексне оцінювання ефективності впроваджених організаційно-методичних умов.

До елементів наукової новизни належить і розроблення авторського діагностичного інструментарію для виявлення проявів булінгу у студентському середовищі, оцінювання професійної спроможності суб'єктів профілактичної діяльності та аналізу внутрішніх нормативних документів закладів вищої освіти щодо забезпечення безпечного освітнього середовища.

Позитивної оцінки заслуговує систематизація вітчизняних та зарубіжних підходів до профілактики булінгу, а також запропонована авторська рамка порівняльного аналізу профілактичних практик, що враховує нормативно-правовий, інституційно-організаційний, освітньо-просвітницький та підтримувально-відновлювальний виміри.

Наукову значущість результатів дослідження підсилює проведена експериментальна перевірка ефективності запропонованих організаційно-методичних умов, результати якої засвідчили позитивну динаміку сформованості ненасильницької поведінки студентів та підвищення рівня професійної спроможності суб'єктів соціально-педагогічної профілактики булінгу у закладах вищої освіти.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Дисертаційна робота містить значний обсяг наукового, теоретичного, практичного матеріалу, який буде доцільним при профілактиці булінгу серед студентів у закладі вищої освіти.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у розвитку наукових уявлень про соціально-педагогічну профілактику булінгу у студентському середовищі закладу вищої освіти. Авторкою уточнено та науково обґрунтовано сутність ключових понять дослідження, запропоновано авторський підхід до типологізації ролей учасників булінгу в закладах вищої освіти, систематизовано

вітчизняні та зарубіжні підходи до профілактики булінгу в освітньому середовищі, а також теоретично обґрунтовано організаційно-методичні умови соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти.

Вагомим теоретичним здобутком є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості ненасильницької поведінки студентів як результату профілактичної діяльності, що розширює наукові підходи до оцінювання ефективності соціально-педагогічної профілактики булінгу.

Практичне значення результатів дисертації полягає у розробленні та впровадженні програмно-методичного забезпечення соціально-педагогічної профілактики булінгу у закладах вищої освіти. Практичну цінність мають розроблені авторкою програма підвищення професійної спроможності суб'єктів профілактичної діяльності, програма навчально-методичного семінару «Соціально-педагогічна профілактика булінгу в закладі вищої освіти: підходи до розроблення, упровадження та моніторингу програм», а також комплексна програма соціально-педагогічної профілактики булінгу та формування ненасильницької поведінки студентської молоді.

Заслуговує позитивної оцінки створений авторський діагностичний інструментарій для виявлення проявів булінгу в студентському середовищі, оцінювання професійної спроможності кураторів академічних груп та вихователів гуртожитків, а також аналізу внутрішніх нормативних документів закладів вищої освіти щодо забезпечення безпечного освітнього середовища.

Практичні результати дослідження можуть бути використані у діяльності фахівців психологічних служб, кураторів академічних груп, вихователів гуртожитків, адміністрації закладів вищої освіти та інших суб'єктів освітнього процесу, відповідальних за створення безпечного освітнього середовища, а також у діяльності соціальних педагогів і фахівців соціальної роботи під час організації профілактичної роботи з попередження булінгу. Вони доцільні для застосування при розробленні та вдосконаленні внутрішніх політик і програм закладів вищої освіти, спрямованих на запобігання булінгу та утвердження ненасильницької поведінки у студентському середовищі. Крім того, матеріали дисертації можуть бути застосовані у викладанні освітніх компонентів соціально-педагогічного та соціально-психологічного спрямування, під час розроблення програм профілактики булінгу та формування безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження, сформульованих у ньому наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується цілісністю та логічною послідовністю дослідницької концепції, відповідністю обраних методів меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження, а також достатньою джерельною та емпіричною базою.

Авторкою здійснено ґрунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць з проблеми профілактики булінгу, нормативно-правових документів, що дозволило комплексно розкрити теоретичні засади досліджуваної проблеми та забезпечити належний рівень аргументованості наукових положень дисертації.

Доцільним і логічним є поглиблення аналізу наукових джерел, анкетування, контент-аналізу документів, фокус-групових інтерв'ю та педагогічного експерименту.

Важливим показником наукової обґрунтованості дисертації є достатній обсяг емпіричного матеріалу.

Позитивної оцінки заслуговує й апробація результатів дослідження, що здійснювалася через публікації у фахових наукових виданнях, участь у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також упровадження результатів дослідження у практику діяльності закладів вищої освіти. Це свідчить про належний рівень достовірності, наукової виваженості та практичної значущості одержаних результатів.

Фактів, які б свідчили про недостовірність наведеної в дисертації інформації, не виявлено.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, об'єкт, предмет та завдання дослідження. Послідовність і логіка побудови дисертаційної роботи засвідчують ґрунтовне розуміння авторкою теоретичних засад соціально-педагогічної профілактики булінгу, методології наукового пошуку та специфіки дослідження проблеми формування ненасильницької поведінки студентської молоді у закладах вищої освіти.

Структура дисертації є логічною та цілісною, а зміст її розділів узгоджується із поставленою метою та завданнями дослідження. Зокрема, метою дослідження є обґрунтувати організаційно-методичні умови соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти та експериментально перевірити їх ефективність. Відповідно до поставленої мети авторкою визначено п'ять основних завдань, які послідовно реалізовано на різних етапах наукового пошуку.

У дисертації розкрито та належним чином обґрунтовано основні теоретичні положення, результати дослідження та висновки. Високий рівень обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих здобувачкою, забезпечується використанням комплексу взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних та експериментальних методів дослідження, що відповідають меті й завданням роботи.

Наукова обґрунтованість результатів дисертації підтверджується також ґрунтовною джерельною базою дослідження, яка охоплює вітчизняні та зарубіжні наукові праці, нормативно-правові документи, результати сучасних емпіричних досліджень із проблеми булінгу та створення безпечного освітнього середовища. Позитивної оцінки заслуговує проведена авторкою експериментальна перевірка ефективності запропонованих організаційно-методичних умов соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти, що свідчить про достовірність та практичну значущість отриманих результатів.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію та отримали достатнє висвітлення у наукових публікаціях авторки (11 наукових і науково-методичних праць). Основні положення, результати та висновки дисертації

були опубліковані у наукових журналах, що входять до переліку наукових фахових видань України (5 публікацій); представлені й обговорені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що засвідчує їх наукову актуальність, практичну значущість та фахове обговорення у науковому середовищі.

Тематика публікацій відповідає змісту дисертації та відображає її основні теоретичні й практичні результати, зокрема питання профілактики булінгу, формування ненасильницької поведінки студентської молоді, аналізу зарубіжного досвіду та особливостей організації соціально-педагогічної профілактики булінгу у закладах освіти.

Опубліковані праці відображають зміст усіх розділів дисертації, а їх кількість, обсяг та зміст відповідає вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Структура та зміст дисертації Бондар В. І. характеризуються логічністю, цілісністю та послідовністю викладу наукового матеріалу. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, списку наукових публікацій здобувачки, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота відповідає вимогам щодо структури, оформлення й обсягу дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії.

Аналіз дисертації дозволяє оцінити її як комплексне, самостійне та ґрунтовно виконане дослідження, присвячене актуальній проблемі соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти. У роботі простежується аргументований вибір методів дослідження, а також чіткий взаємозв'язок між поставленою метою, завданнями та отриманими результатами. Кожен розділ дисертації завершується логічними й змістовними висновками, що відображають результати проведеного наукового пошуку та окреслюють перспективи подальших досліджень. Основний зміст дисертації дає можливість простежити послідовність розв'язання авторкою теоретичних і практичних завдань дослідження.

У Вступі дисертанткою аргументовано актуальність дослідження, проаналізовано сучасний стан проблеми, визначено суперечності, що зумовлюють необхідність наукового пошуку, окреслено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, представлено теоретико-методологічні засади, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, а також структуру й обсяг дисертації.

У *першому розділі* висвітлено теоретичні засади соціально-педагогічної профілактики булінгу у закладі вищої освіти. Авторкою здійснено ґрунтовний аналіз сутності булінгу як соціально-педагогічної проблеми, розроблено авторську структурно-рольову характеристику булінгу в студентському середовищі, що ґрунтується на поєднанні соціально-педагогічного, соціально-психологічного та соціологічного аналізу, розкрито причини та прояви булінгу у студентському середовищі. Зокрема, Бондар В.І. представила структурно-рівневий і рольовий аналіз причин булінгу в закладах вищої освіти та запропонувала авторський підхід до

типологізації ролей учасників булінгу в закладах вищої освіти, що дозволило більш комплексно розкрити специфіку міжособистісної взаємодії у студентському середовищі.

Бондар В. І. не лише проаналізувала вітчизняні та зарубіжні підходи до профілактики булінгу в освітньому середовищі, але й здійснила їх порівняльний аналіз, що дозволило визначити основні напрями реалізації профілактичної діяльності та обґрунтувати необхідність системного підходу до створення безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти.

Авторка охарактеризувала теоретичні основи, зміст та основні види соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладах вищої освіти, що дозволило комплексно розкрити специфіку організації профілактичної діяльності у студентському середовищі.

Позитивної оцінки заслуговує уточнення змісту ключових понять дослідження, зокрема «булінг у студентському середовищі», «соціально-педагогічна профілактика булінгу у закладі вищої освіти», «ненасильницька поведінка студентів».

У *другому розділі* дисертації авторкою здійснено ґрунтовне теоретико-прикладне обґрунтування системи соціально-педагогічної профілактики булінгу у студентському середовищі.

Безперечним науковим досягненням авторки є обґрунтування організаційно-методичних умов соціально-педагогічної профілактики булінгу, які структуровано за трьома взаємопов'язаними рівнями: інституційним, суб'єктивним та діяльнісним. Інституційний рівень передбачає формування політики нульової толерантності до насильства у закладі вищої освіти через удосконалення нормативно-правового забезпечення та систематизацію профілактичної діяльності; суб'єктивний – розвиток професійної спроможності учасників освітнього процесу до здійснення профілактичної роботи; діяльнісний – організацію системної роботи зі студентами, спрямованої на формування ненасильницької поведінки. Такий підхід свідчить про системне бачення авторкою проблеми профілактики булінгу у закладах вищої освіти.

Вагомим науково-практичним здобутком є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості ненасильницької поведінки студентів. Авторкою виокремлено когнітивний, ціннісно-мотиваційний та поведінковий критерії, що дозволило здійснити комплексне оцінювання ефективності запропонованих організаційно-методичних умов. Такий підхід свідчить про належний рівень методологічної продуманості дослідження та його практичну цінність для системи вищої освіти.

Окремо варто відзначити, що у *другому розділі* авторка акцентує увагу на формуванні ненасильницької поведінки студентської молоді як ключовому результаті профілактичної діяльності. Це дозволяє розглядати профілактику булінгу не лише як систему реагування на прояви насильства, а як цілісний процес формування культури безпечної, відповідальної та конструктивної взаємодії у студентському середовищі.

У *третьому розділі* представлено результати експериментальної перевірки ефективності запропонованих організаційно-методичних умов соціально-педагогічної профілактики булінгу серед студентів у закладах вищої освіти.

У межах розділу авторкою представлено організацію та етапи педагогічного експерименту, який охоплював констатувальний, формувальний і контрольний етапи. Позитивної оцінки заслуговує комплексний підхід до дослідження, що передбачав поєднання кількісного та якісного аналізу результатів, використання діагностичного інструментарію та залучення різних категорій учасників освітнього процесу.

У розділі детально представлено результати констатувального етапу дослідження, які засвідчили наявність недостатнього рівня готовності студентів до ненасильницької взаємодії, потребу у вдосконаленні системи профілактичної роботи у закладах вищої освіти та необхідність розвитку професійної спроможності суб'єктів профілактики булінгу. На основі отриманих результатів авторкою було розроблено та впроваджено комплексну програму соціально-педагогічної профілактики булінгу та формування ненасильницької поведінки студентів.

Позитивної оцінки заслуговує те, що авторка не обмежилася лише теоретичним описом експериментальної роботи, а здійснила порівняльний аналіз результатів контрольних та експериментальних груп, що дозволило простежити позитивну динаміку сформованості ненасильницької поведінки студентської молоді. Авторкою доведено, що впровадження організаційно-методичних умов сприяло підвищенню рівня обізнаності студентів щодо проблеми булінгу, розвитку навичок конструктивної комунікації, відповідального ставлення до міжособистісної взаємодії та готовності до ненасильницького розв'язання конфліктів.

Результати дисертаційного дослідження узагальнено у змістовних, логічно структурованих висновках, які відповідають поставленим завданням та відображають основні результати проведеного наукового пошуку.

Позитивної оцінки заслуговують змістовні та ґрунтовно розроблені додатки до дисертації, які суттєво доповнюють основний зміст дослідження та мають виразну практичну спрямованість. У додатках представлено авторський діагностичний інструментарій, програми підвищення професійної спроможності суб'єктів профілактики булінгу, матеріали навчально-методичного семінару, комплексну програму соціально-педагогічної профілактики булінгу та формування ненасильницької поведінки студентів, а також інші методичні матеріали, що свідчать про високий рівень практичного опрацювання проблеми та прикладну цінність результатів дослідження.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз тексту дисертації В. І. Бондар, дає підстави стверджувати, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

Дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Визнаючи актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації В. І. Бондар, уважасмо за необхідне вказати на деякі дискусійні аспекти та висловити певні зауваження:

1. В п. 1.1 дисертації авторка приділяє увагу проблемі диференціації понять «булінг», «конфлікт» та «мобінг» у студентському середовищі, однак, на нашу думку, варто більш чітко окреслити критерії їх практичного розмежування саме в умовах закладу вищої освіти. Це особливо важливо з огляду на специфіку студентського віку, де міжособистісні взаємини мають інший характер, ніж у шкільному середовищі, а прояви психологічного тиску часто мають латентний характер.

2. Попри міждисциплінарний характер проблеми булінгу, у роботі недостатньо, на нашу думку, проаналізовано гендерні особливості проявів насильства, відмінності у поведінкових стратегіях учасників булінгу та специфіку реагування на різні його форми серед хлопців і дівчат. Це могло б поглибити аналітичну складову дослідження та розширити можливості практичного застосування результатів.

3. У роботі основна увага зосереджена переважно на діяльності адміністрації закладу вищої освіти, кураторів академічних груп і вихователів гуртожитків, тоді як потенціал студентської спільноти як активного суб'єкта профілактики булінгу розкрито недостатньо. Водночас саме залучення студентів до розроблення й реалізації профілактичних програм, проведення просвітницьких кампаній, peer-to-peer практик, медіаційних ініціатив та програм «рівний-рівному» могло б суттєво посилити ефективність профілактичних заходів, сприяти підвищенню довіри між учасниками освітнього процесу та формуванню культури ненасильницької взаємодії у студентському середовищі.

4. Дисертація має цінне практичне значення, яке можна було б посилити шляхом розроблення більш деталізованих методичних рекомендацій щодо впровадження запропонованих організаційно-методичних умов у систему професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи. Зокрема, доцільним видається конкретизувати механізми інтеграції елементів формування ненасильницької поведінки у зміст освітніх компонентів, практичної підготовки, тренінгової роботи та програм професійного розвитку майбутніх соціальних працівників.

Висловлені зауваження та побажання не знижують загальної цінності рецензованого наукового дослідження. Дисертація містить матеріали, що можуть бути підґрунтям для подальшого вдосконалення профілактики булінгу серед студентів у закладі вищої освіти.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Узагальнений аналіз дисертаційного дослідження Валерії Ігорівни Бондар, а також кількісний та якісний аналіз наукових публікацій за її темою дає підстави стверджувати, що дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають наукову новизну, теоретичну та практичну цінність, відповідає спеціальності 231 «Соціальна робота», характеризується обґрунтованістю та аргументованістю рекомендацій та висновків. Винесені на захист положення і висновки є достовірними, а декларована наукова новизна адекватно розкривається в роботі. Рівень проведеного дослідження свідчить про наукову зрілість здобувачки. Опубліковані за темою

дисертації наукові праці відображають основні положення і висновки, які стали результатом авторського дослідження.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Дисертаційна робота Бондар Валерії Ігорівни на тему «Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед студентів у закладі вищої освіти» за актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у публікаціях, обсягом і якістю оформлення, відповідності нормам академічної доброчесності, відповідає пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка, Бондар Валерія Ігорівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
доктор педагогічних наук, професор

Світлана ЧЕРНІТА

